

УДК 623.444.2(-054.6):069

Денис Тоїчкін

ШАБЛІ ІНОЗЕМНОГО ПОХОДЖЕННЯ З КОЛЕКЦІЇ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

Стаття продовжує серію авторських досліджень з обсягу історичного зброєзнавства, що вводять до наукового обігу нові, досі не оприлюднені речові джерела – шаблі XVII–XIX ст. з найбільших музейних колекцій України. В основі опису реалізована власна ідея передачі основних характерних ознак січної зброї за всіма її параметрами.

У Переяславському Державному історичному музеї збереігається одна з найчисельніших в Україні колекцій шабел XVII – XX ст., результати вивчення якої мають значну наукову цінність для історичного зброєзнавства. Підбір експонатів у зібранні надзвичайно різномірний. Це стосується як місць походження окремих взірців, що знаходяться на території країн від Центрально-Східної Європи до Малої Азії, так і якісно-вартісної їх характеристики, що коливається від найпростіших недорогих виробів до найкоштовніших.

Вагому частку колекції складають шаблі іноземного походження. Дослідженню трьох з них присвячена дана стаття.

У процесі роботи з речовими джерелами нами проводилися виміри, візуальне обстеження та фотографування експонатів. Це дало можливість для предметної класифікації цього виду січної зброї та подальшого порівняльного аналізу наявних зразків.

При вимірах шабел визначалися такі характеристики: загальна довжина шаблі – відстань від кінця вістря до кінця верхів'я А; довжина клинка – відстань від вістря до п'яти В; ширина клинка біля п'яти С та біля початку елмані D; довжина елмані Е; кривизна клинка F – довжина перпендикуляра, проведеного від точки найвищої частини леза до прямої лінії, що

з'єднає кінець клинка з перехрестям¹; довжина відрізка вищевказаної лінії від спинки клинка до перпендикуляра (F), щоб мати чітке уявлення про те в якій частині клинка вказується кривизна G; довжина хрестовини L, загальна довжина руків'я N, висота перехрестя R.

За одиницю вимірів взято сантиметр (см). Схема вимірів наочна представлена на Рис. 1.

Візуальний огляд, перш за все, передбачав вивчення присутнього на різних складових виробу декору, виявлення написів, клейм, індивідуальних особливостей, а також сучасну оцінку стану експонатів.

Класифікація проводилася нами у відповідності з конструктивними особливостями верхів'я та клинка.

Загальна кількість виявлених у музеї та досліджених нами екземплярів шабелі складає три одиниці.

Вивчення зброї, як історичного речового джерела, що за походженням відноситься до певної епохи та місця виготовлення, має на меті з'ясувати характерні особливості шабелі, притаманні одному з видів озброєння козацького війська. Шаблі складала особливий вид озброєння, який тривалий час був вирішальним і визначав боєздатність військових з'єднань у ближньому бої з противником.

Подамо описи шабелі та їх технічні характеристики за прийнятою нами схемою, яка, що нами не раз підкреслювалося, повинна бути покладена в основу описів шабелі в музейних колекціях. Це дасть можливість згодом створити базу даних шабелі з музеїв України і дозволить вченим та музейним працівникам використовувати їх як історичне джерело і предмет експозиції. Одночасно практичне значення й уточнення походження та часу виготовлення шабелі, а для окремих їх екземплярів – встановлення приналежності, тобто власності певної історичної особи, має в перспективі можливість їх використання в працях художників – монументалістів й портретистів, і, особливо, створенні кінострічок на історичну тематику, присвячених подіям XVII–XVIII ст.

1. Карабеля з клинком типу кілідж (Польща – Туреччина).

Клинок XVII–XVIII ст., ефес XIX ст. Інв. № ПХМ–4944.

Сталь, жовтий метал, шкіра, дерево, напівдорогоцінне каміння. Кування, карбування, карбована аплікація, зернення, оздоблення камінням. Параметри шаблі: A=90; B=75,5; C=4,2; D=3,7; E=29,5; G=41; F=11,1 (7,7); L=13,3; R=8.

Клинок сталевий високої кривизни, з рікасо, та великою елманню. Обух широкий розложистий, Т-подібної форми у перерізі. Спинка клинка шириною – 1 см при п'яти, 0,5 см біля елмані. На елмані спинка радикально звужується, проте леца не утворює. Вздовж обуха по всій довжині елмані розташована виступаюча над площиною клинка плитка шириною 1 см, що плавно зникає при вістрі. На плитці – дві борозенки. На відстані 18 см від п'яти під обухом починається широкий дол, що закінчується біля початку елмані.

Бойовий кінець гострокінцевий, дволезовий.

На зовнішньому боці клинка на відстані 7,5 см від п'яти розташовано овальну карбовану аплікацію з білого металу із зображенням польського гербового орла та написом (Рис. 2):

ZA WIAREY OJCZYZNĘ / PROWADZ DO BOJU

(зміст українською: «За віру в Батьківщину йди до бою»)

На відстані 14,5 см від п'яти розташовано геометричний орнамент, ймовірно магічний символ (Рис. 3): два квадрати повернуті на 45° один відносно іншого навколо спільної вісі. При вершинах – символи, в центрі – напис арабською.

На внутрішньому боці клинка на відстані 7 см від п'яти розташовано овальну карбовану аплікацію з білого металу із зображенням Діви Марії з немовлям та написом (Рис. 4):

REGINA POLONIE / OVA PRO NOBIS / JESUS MARIA

(зміст українською: «Цариця Польщі/?/Свята Марія»)

Обидві карбовані аплікації виконані, як то виявлено в результаті дослідження, значно пізніше за клинок, можливо, припускаємо, при монтажі шаблі.

На відстані 14,3 см від п'яти розташовано орнамент (Рис. 5): арабський напис та геометричні символи у картуші.

З обох боків клинка на початку елмані між доликами знаходиться геометричний орнамент довжиною 3 см. На спинці клинка на відстані 14 см від п'яти – розташовано рослинний орнамент (довжина 5 см).

Ефес відкритого типу. Гарда проста, хрестоподібна, виготовлена із жовтого металу. Кільйони мають закінчення у вигляді сплющених кульок. Перехрестя становить єдину конструкцію з хрестовиною, шипи середньої довжини, масивні.

Руків'я та верхів'я виконані монолітно з жовтого металу.

Все тло ефесу, за винятком кульок кільйонів, вкрито карбованим рослинним орнаментом. На перехресті хрестоподібно закріплено напівдорогоцінне каміння: в центрі його втрачено, по периметру – чотири бірюзові вставки грушоподібної форми. Біля кінців кільйонів розміщено по одній вставці зеленого халцедону. На верхів'ї – один великий камінь (втрачено). На руків'ї – два напівпрозорих червоних каменя (ймовірно це гранати), а між ними – одна овальна вставка з бірюзи. Всі види огранки – кабошони.

Піхви дерев'яні, обтягнуті чорною шкірою. Оправа піхв з жовтого металу, складається з устя з прорізю (5 см) з рухомим кільцем, обоймиці фігурної форми з рухомим кільцем, та наколичника з гребінцем. Все тло оправи вкрито карбованим рослинним орнаментом.

2. Карабеля першої половини XVIII ст. (Швеція). Інв. № ПХМ–1876.

Сталь, золото, мідний сплав, ріг. Кування, карбування, таушування, позолоть, канфаріння, різьблення.

Параметри шаблі: A=92,5; B=79,5; C=3,3; D=3,6; E=29,5; G=43,5; F=10 (6,8); L=12; N=7,5.

Клинок сталевий, середньої кривизни, з рікасо та дволезовою елманню, без долів. Бойовий кінець тупокінцевий, дволезовий.

Із зовнішнього боку клинка на відстані 6 см від п'яти таушовано золотом герб Карла XII (Рис. 6). Це дає можливість припустити приналежність шаблі вінченосній особі, комусь із членів його сім'ї, або високопоставлених полководців з його оточення.

Ефес відкритого типу. Гарда проста, хрестоподібна, виготовлена із мідного сплаву та золочена. Кільйони середньої довжини, розширюються на кінцях. Перехрестя становить єдину конструкцію з хрестовиною, шипи середньої довжини, нижній – обламаний на кінці.

Гарда вкрита карбованим рослинним та геометричним орнаментом. Через хрестовину та перехрестя тягнеться хрест, прикрашений кульками та квіткою посередині. На торцях кільйонів – також геометричний орнамент.

Руків'я та верхів'я виконані монолітно з рогу, закріплені на хвостовику трьома заклепками – двома – з жовтого металу, карбовані орнаментом, та однією – сталевую. Бічні площини верхів'я розгорнуті під тупим кутом одна до одної, в стилі ятагана, по периметру розташовано широкий (7 мм) металічний каптурець, вкритий рослинним орнаментом. Щічки руків'я та верхів'я прикрашені золоченим різьбленням з аналогічного типу орнаментом.

Піхви втрачені.

3. Інтер'ерна шабля турецького (мамелюкського) типу початку ХІХ ст. (Угорщина). Інв. № ПХМ–1832.

Сталь, срібний сплав, дерево, синій оксамит. Кування, карбування, зернення, травлення. Параметри шаблі: А=94; В=79,5; С=3; G=40; F=12,3 (9,8); L=12,5; N=9,5; R=4.

Клинок сталевий, високої кривизни. Два глибоких доли – один вузький вздовж обуху та широкий у центрі, утворюють реберця. Верхній дол закінчується за 14 см від вістря. Його розташування та глибина обумовлюють Т-подібність форми обуху у перерізі. Спинка клинка радикально звужується до вістря.

Бойовий кінець гострокінцевий, дволезовий, *нехарактерний для шабель даного типу*. Заточка лез бойового кінця відсутня.

З обох боків клинка на відстані 22 см від п'яти починається травлений геометричний орнамент, виконаний у західноєвропейських традиціях. Одним з елементів композиції виступає

герб Угорського королівства (Рис. 7), особливості виконання якого дозволяють віднести його до початку XIX ст. На спинці клинка також витравлено рослинний орнамент.

Ефес відкритого типу. Гарда проста, хрестоподібна, виготовлена з срібного сплаву. Кільйони мають листоподібні закінчення. Перехрестя становить єдину конструкцію з хрестовиною, шипи редуковані до овалу.

Руків'я та верхів'я виконані монолітно із срібного сплаву. Верхів'я комоподібне, руків'я із заглибленнями для пальців.

Все тло ефесу вкрито зерню, карбованим рослинним та геометричним орнаментом.

Піхви дерев'яні, обтягнуті синім сап'яном. Оправа піхв з срібного сплаву, складається: з традиційно великого для даного типу зброї устя з отвором для кріплення рухомого кільця, наконечника з гребінцем у вигляді двох кульок різного діаметру та квадратної обоймиці з рухомим кільцем. Все тло оправи вкрито карбованим рослинним та геометричним орнаментом.

Серед дослідженого масиву січної зброї з музею зустрічаються шаблі, які за морфологічними типами відносяться до категорії «козацьких»². Їх вже досліджено у іншій статті.³

1. За методикою С.О.Плетньової, якою користуються й інші дослідники, при вимірі кривизни перпендикуляр опускається не з вищої точки клинка, а від обуха. Ми будемо вказувати обидва параметри (за методом С.О. Плетньової – в дужках). Окрім запобігання плутанині з методиками це, зокрема, надасть додаткову інформацію стосовно ширини клинка у зоні максимальної кривизни.

2. Тоїчкін Д. Українська шабля XVII–XVIII ст. як історичне джерело: витоки, типологія, виготовлення та поширення за матеріалами музейних колекцій України)

3. Тоїчкін Д. Козацькі шаблі з колекції Переяславського Державно-історичного музею. // Історико-географічні дослідження в Україні. – К: НАН України, Інститут історії України, 2005 – Ч. 8. – С. 84-94.

Denys Toyichkin

SABERS OF FOREIGN ORIGIN IN THE COLLECTION OF THE PEREYASLAV STATE HISTORICAL MUSEUMS

The article continues a series of author's researches in the field of historical arms studies, which bring into scientific use new, undisclosed material sources – sabers of the 17th-19th centuries from the biggest museum collections of Ukraine. On a basis of the description the author developed his own idea of conveying the basic characteristic attributes of a cold steel for all its parameters.

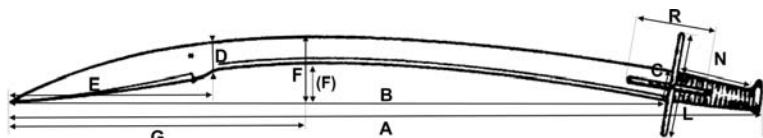

Рис.1

Рис.2

Рис.3

Рис.4

Рис.5

Рис.6

Рис.7